

**ОБҐРУНТУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ПЕРЕДУМОВ УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ ТА ОСНОВНИХ ЕТАПІВ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ В НАУКОВО-
ТЕОРЕТИЧНИХ ПРАЦЯХ ОТТО ЕЙХЕЛЬМАНА**

У статті розглядаються погляди Отто Ейхельмана – відомого правника, педагога, ідеолога й активного учасника національно-визвольних змагань в Україні наприкінці ХІХ - початку ХХ століття, щодо політико-правових підстав української державності та шляхів її розбудови.

Ключові слова: *Отто Ейхельман, політико-правові підстави української державності.*

Турчин Я.Б.

**ОБОСНОВАНИЕ ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫХ ПРЕДПОСЫЛОК
УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И ОСНОВНЫХ ЭТАПОВ ЕЕ
СТАНОВЛЕНИЯ В НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИХ РАБОТАХ ОТТО
ЕЙХЕЛЬМАНА**

В статье рассматриваются взгляды Отто Ейхельмана – известного правоведа, педагога, идеолога и активного участника национально-освободительных движений в Украине в конце ХІХ – начале ХХ века, относительно политико-правовых оснований украинской государственности и путей ее развития.

Ключевые слова: *Отто Ейхельман, политико-правовые основания украинской государственности.*

Turchin Y.

**ANALISIS OF POLITICAL AND LEGAL GROUNDS OF UKRAINIAN STATE
AND ITS MAJOR STEPS OF ITS EVOLUTION IN SCIENTIFIC AND THEORETICAL
WORKS OF OTTO EIHELMANN**

The article unveils views of Otto Eihelmann – a famous lawyer, teacher, ideologist and active participant of the war of independence in Ukraine of the end of the ХІХ-th – the beginning of the ХХ- th century, on political and legal grounds of Ukrainian state and ways of its evolution.

Key words: *Otto Eihelmann, political and legal grounds of Ukrainian state.*

Шлях українського народу до власної державності був складним і довготривалим, сповненим політико-історичними подіями, які й до сьогодні мають суперечливий характер. Щоб реалізувати своє право на власну державність, українцям необхідно було подолати цілу низку стереотипів, які створювали протягом століть панівні нації. Найважче піддавався руйнуванню міф про єдину російську націю, у якій українці були етнографічною гілкою. Українському народу неодноразово потрібно було доводити, що він є окремою нацією, а отже, має повне право на самостійне державне існування. Так, відомий англійський історик Норман Дейвіс зазначає, що головною політичною метою українців було визволення з-під російського та радянського панування. Одночасно автор констатує, що позиція країн Західної Європи щодо україно-російських стосунків базувалось на усталених стереотипах, а „найкраще, що можна було вчинити з такою прикрою нацією, – вдати, ніби її не існує і прийняти давню царську вигадку, що українці – це „малоросіяни”. Насправді українці ані малі, ані росіяни” [1, с.59].

Особливо активно питання політико-правових підстав української державності обговорювалось у міжвоєнний період, що було викликано самою історичною потребою. Передусім мова йде про науково-теоретичні дослідження українських учених емігрантів, які працювали на теренах Польщі, Німеччини, Чехословаччини тощо. З-поміж них

виділяється постать Отто Оттовича Ейхельмана – відомого правника, педагога, ідеолога й активного учасника національно-визвольних змагань в Україні на зламі XIX і XX ст. Його наукові і практичні здобутки в процесі українського державотворення в умовах радянського тоталітарного режиму замовчувались та були недосяжними для дослідників. Лише після проголошення незалежності з'явилися нові можливості для вивчення державницьких ідей О.Ейхельмана. Цінними для осмислення його доробку є праці соратників ученого, які так чи так мають стосунок до постаті О.Ейхельмана, зокрема дослідження А.Яковлева, С.Дністрянського, В.Старосольського, С.Шелухіна, В.Заїкіна та інших. Одним із перших почав розглядати суспільно-політичну концепцію О.Ейхельмана в умовах незалежності В.Потульницький. Здебільшого відомості про життєвий шлях, наукову діяльність вченого, його участь в національно-визвольних змаганнях 1917-1920 рр. зустрічаємо в енциклопедичних виданнях. Натомість зміст суспільно-політичних поглядів О.Ейхельмана там майже не розкрито. Тому метою публікації є висвітлення науково-теоретичних надбань дослідника з питань політико-правових та історичних передумов української державності, виділення основних етапів національного самовизначення та їхніх особливостей в умовах тогочасних суспільно-політичних реалій.

Перед тим як перейти до аналізу і розкриття державницьких позицій О.Ейхельмана, варто звернути увагу на важливі деталі, які суттєво виокремлюють постать вченого з-поміж інших вітчизняних мислителів окресленої доби. По-перше, будучи німцем за національністю, він став українцем за покликанням, щирим носієм державницької ідеї, а свою долю вчений тісно пов'язав „...з долею культурного народу в сорок мільйонів душ, які борються за своє право на людське існування, громадянську і політичну свободу проти терору і насильства більшовицького режиму” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.85]. По-друге, безумовно, що тогочасні науковці жили в епоху бурхливих і різносторонніх політичних подій. З огляду на це буде справедливим стверджувати, що більшість теоретичних розробок характеризуються політичною упередженістю, що значною мірою спотворює наукові результати у сфері державного будівництва. Натомість аналіз праць О.Ейхельмана засвідчує зворотне – вони сповнені наукової достовірності і виваженості. Так, В.Старосольський справедливо вказав, що праці О.Ейхельмана є науково апробовані, а самого вченого він назвав соціологом-позитивістом, „що бачить в житті певні закони, і здійснення своїх ідей в невеликому обсязі вважає цінними за широкі нездійсненні плани в повітрі. Свою теорію він завжди прикладає на практиці. Свій теоретичний досвід він присвячує Україні...” [3, с.23].

Концепція українського державного будівництва О.Ейхельмана бере свій початок з обґрунтування ним політико-правових підстав української державності. А далі вчений розглядає і пропонує можливі шляхи розвитку Української держави у всіх її напрямках на основі як національного, так і міжнародного державницького досвіду. Вчений декларує основні цілі українського народу в своїх державотворчих устремліннях, а саме: жити на власній землі в умовах цілковитої політичної незалежності; всесторонньо розвивати свою національну культуру; будувати систему добросусідських відносин зі всіма народами; відмежовуватись від будь-якої імперської політики; підтримувати відносини з новоутвореними на теренах колишньої царської імперії державами на основі вільних міжнародних договорів; вирішувати всі без винятку міжнародні конфлікти через третейський суд; добровільно приєднатися до міжнародних угод щодо роззброєння [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.90]. Основна мета його боротьби – вільна Україна без будь-якого чужоземного втручання. До останніх днів свого життя дослідник щиро вірив, що „українська національна держава переможцем вийде з боротьби над ворогом, що безжалісно руйнує Україну” [4, с.149].

Сам О.Ейхельман лаконічно і чітко окреслив центральну проблематику своїх політико-теоретичних пошуків фразою: „Об'єднана державність повинна складати найпершу мету для всіх українців” [5, с.117]. Основним принципом існування людськості вчений назвав принцип, за якого „...всім народностям, здібним створити самостійну і

незалежну державу і які мають це непохитне бажання і домагаються здійснення його – дати це право...” [6]. Цілком очевидно, що вчений намагався вирішити тогочасні політичні проблеми на основі демократичних цінностей, що не втратило своєї актуальності й сьогодні. Для підтвердження права українського народу на самостійне існування О.Ейхельман проаналізував два переломні моменти з історії становлення української державності: 1) зміст Переяславського договору 1654 р. між Б.Хмельницьким і московським царем; 2) державно-правові наслідки абдикації російського царя в лютому-березні 1917 р. Аналізуючи історичний зв’язок між українським і російським народами, О.Ейхельман виділяє його правову невідповідність та негативні наслідки для розвитку української нації [6]. Будучи прихильником правових і демократичних традицій, вчений критично осуджує такий тип українсько-російських взаємин.

О.Ейхельман погоджувався з думкою науковців, що історично Українська держава існувала ще з IX ст. аж до другої половини XVII ст., коли після союзу з Московським царатом було знищено її суверенне існування [2, ф.3882, оп.1, спр.16, арк. 63]. Україна в XVII ст., наголошує О.Ейхельман, була повноцінним суб’єктом міжнародних відносин. Так, продовжує він, у 1654 р. вона вступила в міжнародно-правовий союз з московським царем з метою створення системи зовнішньої оборони як суверенна держава, зберігши при цьому свою державну самостійність. Зовнішні відносини з іншими державами Україна зобов’язувалась реалізовувати на правах союзника московського царя, узгоджуючи свої позиції з останнім. „У 1654 р., - констатує О.Ейхельман, - Україна при гетьмані Богдані Хмельницькому, зі згодою населення, як незалежна держава вступила у вільну особисту унію, із збереженням своєї політичної незалежності” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.84]. Отже, дослідник вказує на такі характеристики української державності як незалежність та демократичність, коли народні маси брали участь у прийнятті важливих політичних рішень. Важливо, що він не погоджується з юридичним трактуванням Переяславської угоди як міжнародно-правового протекторату. Тогочасну угоду між Україною і Росією дослідник трактує як договір „союзу і гарантії”, а самі відносини між українською стороною і московським царем, підкреслює він, були зв’язком персональним [2, ф.3882, оп.1, спр.6, арк.2].

О.Ейхельман правильно вказав і на ту особливість, що вже від самого початку утвореного союзу стали очевидними значні ідеологічні розбіжності між українським і російським народами щодо системи реалізації державної влади, а також щодо втілення демократичних ідеалів. Тому, починаючи з другої половини XVIII ст., розпочався процес державно-правового підкорення України, який перетворив її з рівнозначного союзника, самостійної політичної одиниці в одну з російських губерній. Московський, а далі і Санкт-Петербурзький уряди, переконаний дослідник, впродовж століть самовільно окремими політичними актами обмежували державну самостійність України, норми якої були задекларовані у вільному договорі 1654 р. Будучи науковцем, який керувався виключно фактами і уникав політичної упередженості, О.Ейхельман вказує на елемент спотворення історико-політичної науки, коли представники московської і петербурзької історичних шкіл намагалися штучно спотворити зміст Переяславської угоди. Звичайно, продовжує він, що така антиукраїнська мета не могла реалізуватися відразу, тому лише у 1774 р. було цілковито зліквідовано залишки самостійної України. Значні зміни в тогочасній системі міжнародних відносин, які були спровоковані першим розподілом Польщі, перемогою Росії над Туреччиною, дали можливість царському уряду в односторонньому порядку перетворив Україну в одну із російських губерній з типовими губернськими повноваженнями. „За часів Катерини, - зазначає О.Ейхельман, – Україна стала російською губернією на загальних основах” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк. 235 б]. Цей акт, на його думку, за всіма канонами державно-правової термінології був державним переворотом і мав протиправний характер. Століттями український народ переживав такі антинаціональні явища як русифікацію, переслідування культури та національної самобутності. Політичне насилля над українцями тривало протягом століть. Проте навіть

в таких умовах, підкреслює О.Ейхельман, український народ свято зберігав свої національні традиції і свою національну ідеологію, не менше ніж поляки, грузини, вірмени, фіни. З іншого боку, вказує О.Ейхельман, як певна протидія формувалася інше явище: збільшувалась ненависть і ворожнеча між українцями і росіянами, в умовах якої останні трактувалися як „обмежувачі” національної української культури. Україна з самого початку укладання Переяславської угоди чинила опір російському тиску, намагаючись реалізувати своє право на самостійність.

Переломним моментом в процесі українського державотворення О.Ейхельман визнав Жовтневу революцію 1917 р., яка, на його переконання, надала Україні фактичну можливість і юридичне право відновити свою політичну самостійність і територіально від'єднатись від Росії. Як правник, він стверджує, що у 1654 р. українська сторона прийняла протекторат не російської держави, а царя Московського персонально. Тому з падінням царської династії вона на обґрунтованих правових підставах заявила про відновлення власної держави при так званому Тимчасовому урядові в Росії [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.236б]. О.Ейхельман вказує на демократичність і доброзичливість українського народу, який навіть після столітніх утисків погоджувався й надалі продовжувати політичний союз з Великоросією у статусі автономної одиниці. Така позиція була викликана бажанням української сторони „не розірвати державно-правовий зв'язок з Росією”, а натомість спричинила до суттєвого обмеження широкої української державності лише автономією. Та й сама поведінка більшовицького уряду і його світоглядно-ідеологічна орієнтація унеможливили федерування Росії з Україною. О.Ейхельман влучно виділив суттєву спільність між царським і радянським режимом: „...як і старий режим, так і радянський режим на Україні бачить в українцях своїх прямих суперників...” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.239]. Це лише посилювало українсько-російське протистояння й утруднювало процес українського державного самовизначення.

Вчений виділяє кілька основних етапів у процесі становлення української державності, починаючи з 1917 р. Перший – це переговори в Брест-Литовську. Зокрема, він аналізує процес укладання Берестейського миру між УНР, з одного боку, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною і Болгарією, з другого боку, підписаний 27.01 (09.02) 1918 р. у Бресті. Ці переговори О.Ейхельман окреслив як своєрідний поштовх до повного політичного самовизначення українського народу. „Під час переговорів в Бресті, - на переконання Отто Оттовича, – узурпаторський уряд більшовиків і Москви вирішили покарати Україну, за те що остання проголосила свою незалежність від радянського уряду Москви, який послав воєнні сили на Україну, яка була не готова до зовнішнього нападу” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.87]. Місто Київ, продовжує він, будучи резиденцією уряду УНР, після потужного п'ятиденного бомбардування було майже зруйновано, а в результаті окупації міста більшовиками було арештовано і розстріляно без суду і слідства близько 2,5 тисяч офіцерів. Тодішній український уряд з метою захисту національної справи і звільнення України від більшовицького окупаційного режиму звернувся за військовою підтримкою до Німеччини й уклав сепаративний мирний договір в Бресті. Саме за його допомогою, стверджує О.Ейхельман, більшовицький наступ на Україну було швидко ліквідовано, він фактично врятував Україну від окупації радянською Росією. Так, за умовами договору, Росія повинна була негайно вивести свої війська з УНР, припинити будь-яку агітацію і пропаганду проти уряду і громадських установ УНР, укласти з нею мирний договір. З іншого боку, на думку дослідника, договір про примирення спричинив вихід військових сил Німеччини з територіальних меж України у той час, коли „на Україні ще не встигли сформуватись достатні українські кадри власного озброєння, війська для захисту країни” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.87]. Розуміючи всю важливість ситуації, О.Ейхельман постійно наголошував на потребі організації сильної армії на території УНР.

Другим важливим етапом на шляху проголошення незалежності України О.Ейхельман визнав мирні переговори між Україною і Росією у 1918 р., активним учасником яких був і сам вчений. Війна радянського уряду проти України скінчилась на

початку 1918 р. тим, що більшовики у травні 1918 р. були змушені скерувати свою делегацію до Києва з метою проведення мирних переговорів з урядом самосійної України. Важливо, що лише за умови категоричного і незаперечного підтвердження радянським урядом повного державного суверенітету УНР українська сторона згодилася приступити до мирних переговорів з Росією [2, ф.3882, оп.1, спр.6, арк.2]. Так, констатує О.Ейхельман, формальним протоколом ще в липні 1918 р. на мирній конференції було закріплено факт визнання повної політичної незалежності України від Росії. Особливу увагу О.Ейхельман акцентував на тому факті, що під час мирної конференції в Києві було укладено формальне перемир'я між обома країнами.

Дослідник не залишився осторонь від коментарів і трактувань змісту і значення Ризького договору – угоди між Польщею, з одного боку, і РСФРР та УСРР, з другого, укладеної у березні 1921 р. у Ризі після завершення польсько-радянської війни 1920 р.. Увагу О.Ейхельмана привернув той факт, що в результаті підписання Ризького договору, уряд УРСР планував організувати свої представництва за кордоном (наприклад, в Берліні). З огляду на сутність радянського режиму вчений вважав за необхідне передчасно і детально інформувати уряди закордонних держав, на території яких були представництва УНР, що УСРР – це „радянські окупанти, які вже третій рік на Україні без всякого права є військовим окупантом, який не має підтримки в країні, ані симпатій українського народу, не є представником національної влади, а лише іноземний представник від Російської радянської влади в Москві” [2, ф.3882, оп.1, спр.14, арк.227].

Третім важливим етапом була низка конгресів, що проводились у 1917-1919 рр., до складу яких входили представники всього населення, на яких було санкціоновано політичну самостійність України [2, ф.3882, оп.1, спр.6, арк.2].

На думку О.Ейхельмана, боротьба народу, поневоленого чужоземним пануванням, за державне самовизначення складається з трьох основних етапів: періоду „революційної схватки”; періоду перших кроків революційної влади; періоду остаточного конструювання народної влади. Останній період характеризується функціонуванням державної влади відповідно до волі народу, який через активну участь в національно-визвольній боротьбі задекларував своє устремління до організації вільної, самостійної і незалежної держави. Хоча зазначені періоди, підкреслює вчений, суттєво різняться у часовій тривалості, але „всі вони творять один суцільний процес відродження нації, участь в якому обов'язкова для кожної свідомої своїх національних прав особи” [7, с.1].

О.Ейхельман вказує, що позитивна динаміка розвитку процесу національного відродження залежить від вміння правильно визначати межі виділених періодів і відповідно до кожного з них здійснювати належну організацію громадських сил. Під терміном „громадські сили” він розумів всі сили нації – політичні, економічні, наукові, технічні тощо. Саме від ступеня їхньої сконсолідованості, спрямованості на спільні цілі значною мірою залежить реалізація двох перших періодів визвольної боротьби. Разом з тим, в умовах третього періоду, який був своєрідним переходом до мирного життя в нових умовах, допускалася диференціація громадських сил за класовими, партійно-політичними та іншими принципами. Але до того часу, наголошує О.Ейхельман, єдиний національний фронт є запорукою успіху державницьких устремлінь. З огляду на це заради визволення цілого українського народу, створення умов для вільного розвитку всіх його національних здібностей всі партійні, класові й інші інтереси повинні бути приховані, усунені впродовж двох перших періодів.

Кожний учасник процесу національного самовизначення у своїй діяльності повинен строго дотримуватися трьох основних принципів. По-перше, національне понад класове. По-друге, державне понад партійне. По-третє, загальне над особистим. Одночасно О.Ейхельман з сумом констатує, що зазначені принципи були знівельовані в національно-визвольній боротьбі українського народу. Якщо її перші моменти характеризувалися монолітними діями, що дозволяли будувати оптимістичні прогнози, то наступні кроки призвели до розчарування. „Скоро прийшлося з прикрістю констатувати, - зазначає

О.Ейхельман, - як могутній порив народу, що вирвався на волю, розбився на дрібні монети, розпорошившись на дрібниці, не давши тих наслідків, яких можна було сподіватись” [7, с.1-2].

Серед помилок національно-визвольної боротьби українського народу за державне самовизначення О.Ейхельман називає відсутність спільного і відповідного напрямку дій у процесі державного відновлення, а також часового протермінування кожного із трьох періодів. Засліплені першими успіхами, народні очільники допустилися величезної помилки. Вони, не виконавши завдань першого періоду, зазначає О.Ейхельман, почали користуватися методами державної роботи, властивими лише третьому періодові. Так, замість єдиного національного фронту, вкрай необхідного для „революційної схватки” і перших кроків революційної влади, українське громадянство почало диференціюватися до безконечності. У такий спосіб було суттєво ослаблено силу національного опору і знищені революційні здобутки першого періоду визвольної боротьби. О.Ейхельман виділив два основних моменти політичного життя України, які негативно впливали на перебіг тогочасних подій. По-перше, надзвичайно велику кількість політичних партій, по-друге, надмірну орієнтацію державних чиновників на потужні країни Західної Європи. Фактично вчений вказує на дуже високі сподівання того, що країни Заходу цілковито розв’яжуть суспільно-політичні та економічні проблеми України.

Іншою причиною поразки національно-визвольних змагань О.Ейхельман визначив слабкість політичної еліти та часову невідповідність політичних подій, коли народні маси національно активізувались і відчули гостру потребу у провідниках-ідеологах, які, на жаль, виявились неготовими до керівництва народним рухом. Національні проводирі не змогли підпорядкувати собі всі настрої і побажання народу: „...старі міхи не придалися для того, щоб прийняти в себе нове вино народної стихії і видержати напір його бродіння” [7, с.3].

Важливим завданням, яке постало перед тогочасними українським політиками, було створення спільного ідеалу самостійної Української республіки. Задовільняючи власні амбіції, зазначає вчений, „...кожне з цих угруповань, хотіло будь-що провести в життя витвір своєї здебільшого фантазії, вважаючи його за найвищу політичну мудрість, для здійснення якого не гріх було безоглядно користуватися „революційними” методами та сягнути і за поміччю до чужинця” [7 с.5]. Неодноразово представники українського політикуму на міжнародній арені доводили свою роз’єднаність перед урядами потужних держав світу, втрачаючи їхню підтримку і можливість державного визнання.

Основну відповідальність за поразку національно-визвольних змагань О.Ейхельман покладає на політичних управлінців, на їх некомпетентність у справі добору методів діяльності та шляхів їхнього застосування. Результати своєї роботи вони оцінювали лише за ефектом зовнішнього вигляду, але при тому окреслений напрям політичних дій не враховував народних настроїв, тісного зв’язку з українським народом. Основним засобом боротьби з ворогом української державності, на думку О.Ейхельмана, є широкий і добре продуманий план державницького поступу, а критерієм ефективності політичної діяльності є вміння швидко реагувати на вимоги часу.

Іншою негативною ознакою державницького будівництва стало розширення „лабіринтів” бюрократії. Це призвело до катастрофічних в державному житті наслідків: „Ні одної вчасно залагодженої справи, ні одного наперед обдуманого і врахованого кроку, опертого на співділання з широкими народними масами” [7, с.7]. Незадовільною була робота і законодавчих органів, оскільки більшість прийнятих законів так і залишилися нереалізованими. На думку О.Ейхельмана, причина була не в кількості управлінців чи департаментів, а в якості і механізмі добору кадрового потенціалу. Прикро, що за межами державної роботи, міністерств, департаментів залишилися сотні людей, які б стали дійсно корисними для української справи. На жаль, панівним був один критерій рекрутування управлінців – відданість партії, належність до кола „своїх” людей.

Неодноразово О.Ейхельман апелює до питання військової організації УНР, вказуючи на її неорганізованість і слаборозвинутість. Будучи високваліфікованим фахівцем у питаннях військової організації, О.Ейхельман особливе місце відводить питанню армії УНР у власному проекті Основного закону. Усвідомлюючи гостру потребу у сильному військовому забезпеченні, він констатує: „Громадяне У.Н.Р. мужчини повинні охороняти Республіку від зовнішніх ворогів і з цією метою підлягають загальній військовій повинності” [4, с.216].

Джерелом невдач національних змагань О.Ейхельман назвав відсутність повноцінного національного життя українців в минулому, а також відсутність політичної еліти типу „борців-державників” на різних ділянках державно-політичного, економічного та культурно-освітнього життя української нації. Він з сумом констатує: „З невеликими, неорганізованими, не витренірованими і не сконсолідованими силами розпочалася завзята боротьба за власну державність” [7, с.8]. Разом з тим вчений пропонує власний політичний рецепт державницької роботи. Досягнути поставлених цілей, на його переконання, можна за таких умов: правильної організації державного управління; належного розвитку економічної сфери держави; міцної системи освітніх закладів, орієнтованих на підготовку відповідних кадрів; форма державної організації повинна гарантувати вільний розвиток кожного члена нації і тим самим спонукати його до оборони своєї держави [7, с.9].

Аналіз поглядів О.Ейхельмана засвідчує, що він не лише теоретично обґрунтував політико-правові підстави української державності, основні етапи її розбудови, а й надав чіткі практичні рекомендації щодо їхньої реалізації. Основні елементи державного розвитку, на думку дослідника, це юридичне обґрунтування права українського народу на власну державу, єдність національних сил, спільний і адаптований план державного розвитку, свідомо політична еліта, національно-патріотичний дух в народних масах, реалізація правових і демократичних принципів в процесі державного будівництва. Разом з тим, більш детального вивчення потребують погляди О.Ейхельмана на організацію системи державної влади з широким використанням механізмів прямої демократії. Це дасть змогу чіткіше і глибше усвідомити державницький ідеал вченого. Його теоретичні надбання не втратили своєї актуальності і можуть бути застосовані під час реалізації соціально-політичних змін в незалежній Українській державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дейвіс Н. Європа: Історія / Норман Дейвіс; [пер. з англ. П.Тарашук, О.Коваленко]. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2008. – 1464 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.
3. Ювілей професора О.О.Ейхельмана // Тризуб. – Париж, 1926. – Ч.20. – С.23–24.
4. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
5. Ейхельман О. Стан сучасної дипломатії / О.Ейхельман // Визволення. – Прага: Б.в., 1921. – Ч.5-8. – С.113–118.
6. Ейхельман О. Вступ до проекту конституції УНР / О.Ейхельман // Народна справа. – 1920. – 14 жовтня.
7. С.У.Д. – Київ-Тарнів: Видавництво С.У.Д., 1921. – Сшиток 1. – 79 с.

© Турчин Я. Б., 2009.